

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Opera

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus

[Venedig], 4. Apr. 1497

Lactantii Firmiani de ira dei ad Donatum liber incipit

[urn:nbn:de:bsz:31-300412](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-300412)

LIBER VNVS

flauit ac perficit enihilo pſpectis erroribus hominū ducem miſit qui nobis iuſtitiaē uiaē
panderet. Hunc ſequamur omnes hunc audiamus huic deuotiſſime pareamus: quoni
am ſolus (ut ait Lucretius)

Veridicis hominū purgauit pectora dictis

Et ſine ſtatuit torpedinis atq; timoris:

Expofuitq; bonū ſūmū quo tēdim⁹ oēs

Quid foret atq; uiaē mōſtrauit limite pno:

Qua poſſemus ad id recto cōtēdere curſu

Nec mōſtrauit tantū ſed etiā p̄ceſſit ne quis, difficultatis gratia iter uirtutis horreret

Deſerat (ſi fieri) poteſt uia pditionis & fraudis i qua mors uoloptatis illecebris adapta

caſat. Et quāto quiſq; anniis in ſenecturē uergētibus appropinquare cernit illū diē quo

ſit ei i hac uita migrādum cogitet q̄ purus abſcedat q̄ innocēs ad iudiciū ueniat: non

ut faciūt, quidā cæcis mētibus nixi qui iā deficiētibus corporis uiribus in hoc admonem

tur inſtātis ultimæ neceſſitatis ut cupidius & ardētius hauriēdis libidinibus intendunt

Qua ex uoragine liberet ſe quiſq; dum licet dū facultas adefſt ſeq; ad deū tota mēte con

uertat ut illū diē ſeuerus expectet quo p̄ſes dominuſq; mundi deus de ſigulorū fa

ctis cogitationibusq; iudicabit. Q̄ uecūq; hic expetētur nō tantum negligat ſed effugi

at potiozemq; aiām ſuam iudicet q̄ bona iſta fallacia quorū incepta & caduca poſſeſſio ē

Migrant, n. quottidie & multo uelocius exeunt q̄ intrauerant. Et tamē ſi nobis uſq; ad

ultimū liceat iſtis frui aliis certe relinquenda ſunt. Nihil nobiſcum ferre poſſumus niſi

& tā bene atq; inocēter actā. Ille ad deū copioſus ille opulentus adueniet cū aſtabūt cō

tinētia miſericordia paciētia caritas fides. Hæc eſt æreditas noſtra quæ nec eripi cuiqua

pōt nec trāſſerri ad aliū. Et q̄s ē qui hæc bona parare ac agrere ſibi uelit. Veniāt q̄ eſuri

unt ut cæleſti cibo ſaturati ſepiternā famē ponāt. Veniāt qui ſitiunt ut aquā ſalutarē de

perēni cæleſti fonte pleniffimis faucibus trahāt. Hoc cibatu atq; potu dei & cæci uide

būt: & ſur di audient: & muti loquētur: & claudi ambulabūt: & mortui reuiuifceat & ſtul

ti ſapient & ægroti ualebunt. Quisq; n. corruptelas terræ uirtute calcauerit hunc carbi

ter ille ſummus & uerax ad lucē uitæq; perpetuā ſuſcitabit. Nemo diuitiis nemo ſalci

bus nemno regia poteſtate cōſiſus ſit immortalē iſta nō faciūt. Nā q̄cūq; rationē hois ab

iecerit ac p̄ſentia ſecutus in humū ſe ipſe proſtrauerit deſertor domini & imperatoris

& patris ſui punietur. Intendamus igitur iuſtitiaē quæ nos inſeparabilibus comes ad eū

ſola pducet & dū ſpiritus hos regit arctus iſatigabili militia deo militemus ſtaticnes ui

gilialq; celebremus cōgrediamur cū hoſte quē nouimus fortiter ut uictores ac deuicto

aduerſario triumphātes p̄miū uirtutis quod ipſe p̄miſit a deo cō ſequemur.

Lactantii Firmiani diuinarū institutionum libri ſeptimi ac ultimi ſinis.

Lactantii Firmiani de ira dei ad Donatum liber incipit.

Nima aduertisæpe. Donate plurimos exiſtimare quod etiā nō nulli

philophorū putauerūt n̄ iracū deū quoniā uel benefica ſit tatūmō

natura diuinæ nec cuiq; nocere p̄ſtantiffime atq; optie cōgruāt ptātī

uel certe nil curet oīo ut neq; ex beneficētia eius quicquam perueniat ad

nos neq; ex maleficētia quicquā mali. Quorū error quia maximus eſt

& ad euertendū uitæ hūanæ ſtatū ſpectat coarguēdus eſt a nobis: ne

ipſe fallaris impuſus auctoritate hoium qui ſe putāt eē ſapiētes nec tamē nos arrogan

tes ſumus ut cōprehēſā n̄o ingenio ueritatē gloriemur. Sed doctrinā dei ſeq̄mur q̄ ſci

re ſol⁹ pōt & reuelat ſecreta. Cui⁹ doctrīa philoſophi exptes exiſtimauerūt naturā rerū

oīum cōſectura poſſe dephrendī. Quod ne quāq; fieri pōt q̄ mēs hois tenebroſo corpis

domicilio circūſepta lōge a dei p̄ſectōe ſūmora ē. Et hoc differt ab hūanitate diu itas q̄

hūanitäts ē ignoratio diuitatis ſcia. Vñ nobis aliquo luie op⁹ ē ad depellēdas tenebras

DE IRA DEI

quibus offusa est hominis cogitatio quoniam in carne mortali agentes nostris sensibus diuinare non possumus. Lumen autem mentis humanæ deus est quem qui cognouerit & in pectus admiserit illum nato corde mysteriū ueritatis agnoscat. Remoto aut deo
 Socrates cælestiq; doctrina omnia erroribus plena sunt. Recteq; Socrates cum esset oīum phi-
 losophorū doctissimus tamen ut cæterorū argueret isciētīā q̄ se aliqd tenere arbitrabā^r
 ait se nihil scire nisi unum q̄ nihil sciret. Intellexit in doctrinā illā nihil h̄re i se certi nihil
 ueri nec ut putabant quidā simulauit doctrinam ut alios refelleret. Sed uidit ex parte
 Plato aliqua ueritatē restatūsq; est ēt in iudicio sicut tradit a Platone q̄ nulla esset humana
 sapientia adeo doctrinam quā philosophi gloriabantur contempsit derisit abiecit
 ut id ipsum p̄ summa doctrina profiteretur q̄ nihil scire didicisset si ergo nulla ē sapiē-
 tia humana ut socrates docuit ut Plato tradidit apparet esse diuinam nec ulli aliq̄ eo
 ueritatis noticiam subiacere. Deus igitur noscendus ē in quo sola ueritas est. Ille mūdi
 parens & conditor rerū qui oculis non uidetur mente uix cernitur. Cuius religio mul-
 tis modis impugnari olet ad his qui ne q̄ ueram sapientīā tenere potuerūt neque ma-
 gni & celestis arcani comprehendere rationem.

De gradibus per quos ad ueritatē ascēdit & qui de ipsis gradibus deiciāt. Cap. ii.

Am cū sint gradus multi p̄ quos ad domiciliū ueritatis ascēdit: nō est facile cui
 n libet euehi ad summū. Caligātibus enī ueritatis fulgore luminibus qui stabilē
 gressum tenere nō possunt: reuoluunt i planū. Prius aut gradus ē intelligere
 falsas religiones & abiicere ipsos cultus hūana māu fabricatos: secūdu uero p̄spicere
 aio q̄ un^o sit deus sūmus: cuius ptās ac p̄uidētia effecerit a p̄cipio mūdu & gubernet
 i posterū tertius cognoscere ministrū eius ac nunciū quē legauit i terrā quo docēte libe-
 rati ab errore quo iplicati tenebamur formatiq; ad dei cultū iusticiā discerem⁹. E qb⁹
 oibus gradibus (ut dixi) pnus est lapsus & facilis ad ruinā nisi pedes incōcussa stabili-
 tate figāt. De priō gradu eos excuti uidemus q̄ cū falsa itelligāt tamē uerū nō iueniūt
 cōtempisq; terrenis fragilibusq; simulacris nō ad colendū se deū cōferūt quē ignorāt
 sed mūdi elemēta mirantes cælū: terrā: mare: solē: lunā: cetera quæ astra uenerant. Sed
 ipitiā horū tā coarguimus in secūdo diuinarum institutionū libro. De secūdo uero gradu
 dicimus cadere q̄ cū sentiūt unū esse summū deum idē tamē a philosophis irretiti: & fal-
 sis argumentationibus capti aliter: de unica illa maiestate sentiunt q̄ ueritas hēt q̄ aut
 figurā negant h̄re ullam deū: aut ullo affectu cōmoueri putāt: q̄ sit oīs affectus ibe-
 cillitatis: q̄ i deo nulla est: De tertio uero hi p̄cipiātur. q̄ cū sciāt legatū dei: eū dēq;
 diuini & immortalitē pli cōditorē: tamen aut nō accipiūt eū: aut aliter accipiunt q̄ fides
 poscit: quos ex p̄iā refutauimus i q̄to supradicti opis libro: & refutabim⁹ postea di-
 ligētius cū respondere ad oēs sectas cœpimus: quæ ueritatem dū disputāt pdiderunt.
 Nūc uero eōtra eos differem⁹ q̄ de secūdo gradu lapsi praua de sūmo deo sentiūt. Aut
 n. qdā nec gratificari eū q̄q̄ nec irasci: sed securū & quietū immortalitatis suæ bonis p̄-
 frui alii uero irā tollūt: gratiā relinquūt deo. Naturā. n. sūma uirt⁹ te p̄stantē ut nō ma-
 leficā eē debere: ita oēs philosophi de ira cōfētīūt: de gratiā discrepāt. Sed ut ad p̄posi-
 tā materiā p̄ordinē descendat oīo: hmōi faciēda nobis & exequēda p̄ritio ē: cū diuersa
 & repugnātia sint: ira & grā. Aut ira tribuēda ē deo & grā detrahēda: aut utrūq; paritē
 detrahēdū. Aut ira demēda ē grā tribuēda: aut neutrū tribuēdū. Aliud amplius p̄ter
 hæc nihil potest capere natura: ut necesse sit i uno istorū aliquo uerum quod querit
 nueniri. Consideremus singula: ut nos ad latebras ueritatis & ratio & ordo deducat.

Quod nullus sseruiti deum irasci: & gratia non moueri.

Cap. iii.

LIBER VNVS

Rimū illud nemo de deo dixit unq̄ irasci eū tantum mō & gratia nō moueri est
 enī discōueniēs deo: ut eius mōi ptāte sit p̄ditus: q̄ noceat & obsit: p̄desse ue
 ro ac benefacere nequeat. Quā igit̄ rō: q̄ spes salutis hoībus p̄posita ē: si malo
 rū tantū mō auctor ē deus: Q̄ d̄ si sit iā maiestas illa uenerabilis: non ad iudicis ptātē:
 cui licet seruare ac liberare: sed ad tortoris & carnificis officiū deducet. Cū at̄ uidea
 mus nō mō mala eē i rebus humanis: sed et̄ bona: utiq; si deus nō ē: auctore eē alterū
 necesse est: q̄ cōtraria deo faciat & det nobis bona. Si ē: quo noīe appellādu ē: Cur no
 bis q̄ malefecit notior ē: q̄ ille q̄ bene? Si autē nihil pōt esse p̄ter deū absurdū ē & ua
 nū putare diuinā ptātē: q̄ nihil ē maius: nihil melius nocere: p̄desse nō posse: & iō ne
 mo extitit: q̄ auderet id dicere: q̄a nec rationē hēt nec ullo mō pōt credi. Q̄ d̄ q̄a cōue
 nit: trāseamus & ueritatem alibi regramus.

Cōtra Epicurū disputat: q̄ negabat deum irasci: gratificari & oīa puiderē. Ca. iiii.
 Vod sequit̄ de schola epicuri: sicut irā in deo nō eē: ita nec gratiā q̄dē. Nā cum
 q̄ putaret epicurus alienū esse a deo malū: q̄d ex affectu iracūdiā plerūq; nascit̄
 ademit ei et̄ beneficiētā quoniā uidebat cōsequēs eē: ut si habeat irā deus: ha
 beat & gratiā. Ita ne illi uitiū cōcederet: et̄ uirtutis fecit ex ptē. Ex hoc inqt̄ beatus & i
 corruptus ē: q̄a nihil curat: neq; hēt ipse negociū neq; alteri exhibet. Deus igit̄ nō est
 si nec mouet: q̄d ē p̄priū uiuētis: nec faciat aliqd̄ ipossibile hoī: q̄d ē p̄priū dei: si oīo
 nullā hēt uoluptatē: nullum actum: nullam deniq; administrationē: q̄ deo digna sit:
 & q̄ maior: & dignior administratio deo assignari pōt: q̄ mūdi gubernatio: q̄ cura ui
 uentiū: maxieq; generis hūani: cui oīa terrena subiecta sūt. Quā igit̄ i deo pōt eē beati
 tudo si sp̄ getus & immobilis torpet: si precātib; surdus: si colētibus cæcus. Quid tā di
 gnū: tā p̄priū deo: q̄ puidentia? Sed si nihil puident: amisit oēm diuinitatē. Qui ergo to
 tā ut: totā deo substātiā tollit: q̄d aliud dicit nisi deū oīo nō eē: Deniq; M. T. a Posside M. T.
 nio refert id epicurū sensisse nullos deos eē: sed ea q̄ de diis locutus sit: depellēdā iui
 diā cā dixisse. Itaq; uerbis illū deos reliq̄re: re ip̄a tollere: q̄b; nullū motū: nullū tribu
 it officiū. Q̄ d̄ si irā ē: q̄d deo fallat; q̄d a sapiēte & graui uiro debet eē alienū. Hic ue
 ro si aliud sensit & aliud locutus est q̄d aliud appellandus ē q̄ deceptor biliguīs malus
 & p̄pterea stultus. Sed nō erat tā uersutus Epicurus ut falēdi studio ita loq̄ret̄ cū etiā
 scriptis ad eternā memoriā cōsignaret sed ignorantia ueritatis errauit. Inductus. n. apri
 cipio uerisimilitudine unius sentētīe necessario i ea quā seq̄bāt̄ incurrit. P̄ia enim sen
 tentia fuit irā ideo nō cōuenire. Q̄ d̄ cū illi ureū & iexpugnabile uideret̄ nō poterat cō
 sequentia recusari q̄a uno affectu ap̄putato etiā ceteros affectus adimere deo necessitas
 ipsa cogebat. Ita q̄ nō irascitur utiq; nec gratia mouet̄ q̄d ē ire cōtrariū iā sic non ita i
 eo nec gratia ē: utiq; nec metus: nec lætitia: nec mœror: nec misericordia. Vna ē enī rō
 eūctis affectibus: una cōmotio: q̄ deū cadere nō pōt. Quod si nullus affectus i deo ē q̄a
 q̄cqd̄ afficit̄ ibecillū ē: ergo nec cura illius rei nec puidentia ē i eo. Hucusq; peruenit sa
 piētis hoīs disputatio cetera quā sequunt̄ obtinuit scilicet quia nec cura sit i eo nec pu
 dentia ergo nec cogitationē aliquā nec seorsum i eo eē ullū quo efficit̄ ut non sit oīo. Itaq;
 cū gradatī descendisset in extremo constitit q̄a precipitiū uidebat. Sed quid prodest
 reticuisse ac piculū dissimulase. Necessitas illū uel inuitum cadere coegit. Dixit. n. q̄d
 noluit q̄a argumētū sic ordinauit ut ad illud q̄d euitabat necessario deueniret. Vides
 igit̄ quo pueniat irā sublata & deo a lēpta. Dēiq; at̄ nullus id credidit aut admodū pau
 ci & quidē scelerati ac mali q̄ sperāt peccatis suis ipunitatē. Q̄ d̄ si & hoc falsum iueni
 tur nec iram in deo esse nec gratiā: ueniamus ad illud quod tertio loco positū est.

Contra stoicos dicentes in deo esse gratiam; sed nō irā.

Ca. y.

Xiſtimantur ſtoici; & alii nonnulli aliquanto melius de diuinitate ſenſiſſe q̄
 e aiunt gratiam in deo eſſe; iram non eſſe. Fauorabilis ac popularis oratio nō
 cadere in deum hanc animi puſillanimitatem: ut ab illo ſe læſum putet:
 qui lædi non poteſt: ut quieta illa & ſancta maietas concitetur; perturbetur
 inſaniam quod eſt terrenæ fragilitatis. Iram enim comotionem mentis eſſe ac perturba
 tionem; quæ ſit a deo aliena. Quod ſi hominem quoque qui modo ſi ſapiens & grauis
 ira non deceat. Siquidem cum in animum cuiuſquam incidit; uelut læua poteſtas: tan
 tos excitet fluctus: ut ſtatum mentis immuret; ardeſcant oculi; os tremat lingua titubet
 dentes concrepent; Alterius uultum maculet nunc ſuffuſus rubor; nunc palor albefeſcens
 quanto magis deum non deceat tam ſæda mutatio. Et ſi homo qui habet imperium ac
 poteſtatem late noceat; per iram ſanguinem fundat urbes ſubuertat; populos deleat
 prouincias ad ſolitudinem redigat quanto magis deum qui habeat totius generis hu
 mani & ipſius mūdi poteſtatem perditum fuiſſe uniuerſa credibile ſit ſi irafeſceret? Ab eſ
 ſe igitur ab eo tam magnum: tam pernicioſum malum oportere; & ſi abſit ab eo ira &
 concitatio; quia & deformis; & noxia eſt; nec cuiq̄ male facit; nihil aliud ſuper eſt niſi ut
 ſit lenis; tranquilluſ; propitiuſ; beneficuſ; conſeruator. Ita enim demum & communis
 omnium pater; & optimuſ maximuſ dici poterit quod expetit diuina cæleſtiſq; natura
 Nam ſi inter homines laudabile uidet̄ p̄deſe potius q̄ nocere uiuificare q̄ occidere; ſal
 uare q̄ perdere; nec immerito innocentia inter uirtutes numeratur & q̄ hæc fecerit dili
 git; præfertur ornatur benedictis omnibus uotiſq; celebratur. Deniq; ob merita & be
 neficia deo ſimillimuſ iudicatur; quanto magis ipſum deū patrem diuinis perfectiſq;
 uirtutibus præcellētem; atq; ab omni terrena labe ſummotū; diuinis & cæleſtibus be
 neficiis oē genus hominum promereri. Specioſe iſta populariterq; dicuntur & multoſ
 illiciunt ad credendum. Sed qui hæc conſentiunt; ad ueritatem q̄ dem propius accedūt
 ſed in parte labuntur naturā rei parum conſiderātes. Nam ſi deus non irafeſcitur impiis
 & iniuſtis nec piouſ utiq; iuſtoſq; diligit. Ergo conſtantior eſt error illorū qui & iram ſi
 mul & gratia tollunt. In rebus enī diuerſis aut i utranq; partem moueri neceſſe eſt aut
 in neutram. Itaq; qui bonoſ diligit & maloſ non odit nec bonoſ diligit quia & diligere
 bonoſ ex odio maloꝝ uenit; & maloſ odiſſe ex bonoꝝ caritate descendit; nemo
 eſt qui amet uitam ſine odio mortis qui appetit lucem niſi qui tenebras fugit. Adeo na
 tura iſta cōnexa ſunt; ut alterum ſine altero fieri nequeat. Si quiſ dominuſ habēs in fa
 milia ſeruoſ bonum ac malum non utiq; aut amboſ odit aut amboſ beneficiis & hono
 re proſequitur quod ſi faciet & iniquuſ & ſtultuſ eſt. Sed bonum & alloq̄tur amice; &
 ornat & domui ac familie ſuiſq; oib; rebus præſicit. Malū uero maledictis uerberib;
 nuditate fame. ſiti compedibus punit; ut & hic exemplo cæteris ſit ad nō peccandum
 & ille ad promerendum ut alioſ metuſ coerceat alioſ honor prouocet. Qui ergo dili
 git & odit; qui odit & diligit; ſunt enim qui diligi debeant; ſunt qui odio haberi. Et ſicut
 iſ qui diligit confert bona in eoſ quos diligit ita qui odit irrogat mala hiſ quos odio ha
 bet quod argumentum quia uerum eſt diſſolui nullo pacto poteſt. Vana ergo & falſa
 eſt ſententia eorū qui alterū deo tribuūt alterū detrahūt nō minus q̄ illorū q̄ utrūq;
 Sed illi (ut oſtendimus) ex parte non errant ſed id quod melius eſt ex duob; retinent
 Hi uero quos ratio & ueritas argumētū huiuſ inducit falſa omnino ſententia ſulcepta
 in maximum errorem cadunt. Non enim ſic oportebat eoſ argumentari quia deus nō
 irafeſcitur ergo nec gratia commouetur. Sed ita quia deus gratia mouetur ergo & irafeſci

LIBER SEPTIMVS

Si enim certum & indubitatum fuisset non irasci deum: tunc & ad illud alterum ueniri esset necesse. Cū aut magis sit ambigū de ira: pene manifestum de gratia absurdum ē ex incerto certum uelle subuertere: cū sit prōptius de certis incerta firmare.

Quod deus irascitur.

Ca. vi.

Ac sunt de deo philosophorū sētentia. Aliud præterea nihil quisq̄ dixit. Q̄ dñi

h hæc quæ dicta sunt: falsa esse deprehēdimus: unū illud extremū supest in quo solo posit ueritas inueniri: quod a philosophis nec susceptū est unq̄ nec aliq̄ do defensum cōsequēs esse ut irascat deus: quoniā gratia cōmouetur. Hæc tuēda nobis & asserenda sententia est. In eo. n. sūma oīs & cardo religionis pietatisq; uersat neq; ho nos ullus deberi pōt deo: si nihil præstat colenti nec ullus metus si nō irascit nō colenti.

Quod philosophi errāt: & quod homines ab aliis animantibus maxime differūt religione quæ hominis est propria.

Ca. vii.

Vm sæpe philosophi p̄ ignorantia ueritatis a rōne disciuerint atq; i errores inci

c derit inextricabiles. Id. n. solet his euenire: qd' uiatori uia nescienti & non fatē ti se ignoret dū uagetur: dū p̄contari obuios erubescit. Illud tamē nullus philosophus asseruit: unq̄ nō nihil iter hoīem & pecudē interesse: nec oīo quisq̄ mō sapiens q̄ uel leuiter rationale aīal cū mutis & irracionabilibus coæquauit: qd' faciūt qdā imperi ti atq; ipsis pecudibus similes: q̄ cū uentri ac uoluptati se uelint tradere: aiunt eadē rōne se natos: qua uniuersa q̄ spirāt: qd' dici ab hoīe nefas est. Quis. n. tā indoctus ut nesciat: Quistā iprudens: ut nō sentiat aliqd' inesse in hoīe diuini? Nōdū uenio ad uitutes aī & ingeant: quibus hoīs manifesta cognitio ē. Nōne ipsius corpis status & oris figura declarat nō esse cū mutis pecudibus æquales? Illarū natura i humū pabulūq; p̄strata ē nec hēt quicq̄ cōe cū celo qd' non intuet. Homo autē recto statu ore sublimi ad cōreplatio nē mundi excitatus: confert cū deo uultū & rationē rō cognoscit. Propterea nullum est aīal (ut ait Cicero) prætter hoīem: quod hēt aliquā notitiā dei. Solus. n. sapiētia instr uctus est: & religionē solus itelligit: & hæc ē hoīs atq; mutorū uel præcipua uel sola distā tia. Nā cætera quæ uident' hoī esse p̄pria & si non sint talia in mutis tamē similia uide ri possunt. Proprius homini sermo est tamē & in illis qdā similitudo sermonis. Nā & di gnoscūt: edunt sonū iurgio similem & cū se ex in teruallo uident gratulādi officiū uoce declarant. Nobis qdē uoces eorū uident' incognitæ: sicut illis fortasse nostræ. Sed ipsis q̄ se intelligūt uerba sunt: deniq; i oī affectu certas uocis notas exprimūt q̄bus habitū mentis ostendāt. Risus quoq; est hoī p̄prius: & tamē uidemus in aliis aīalib' qdā signa latitiæ cū ad lusum gestiunt aures admulcent rictū cūtrahūt frōtē s̄ crenat oculos in lasciuia resoluūt. Quid tā p̄priū hoī q̄ rō & p̄uidētia futuri. At q̄ sūt aīalia q̄ latibu lis suis diuersos & plures exitus pādāt ut si qd' piculū inciderit: fuga pateat obsessis: qd' nō facerēt: nisi inesset illis intelligētia & cogitatio. Alia p̄uidētia futuri: ut igentē for mica fartis aceruū Cōportāt: hyemis memores: tectoq; reponūt: ut apes q̄ patriæ solū & certos mouere penates. Ventureq; hyemis memores: æstate laborē Experiūt: & in mediū quæ sita reponūt: lōgū ē si exeq uelim q̄ a singulis generibus animalium fieri de beant humanæ solertiæ simillima. Qd' si horū oīum quæ ascribi homini solēt in multis quoq; deprehēdit' similitudo apparet solā esse religionē cuius in mutis uel brutis: nec uestigium aliquod: nec ulla suspitio inueniri pōt. Religionis. n. ē propria iustitia q̄ nullū aliud aīal attingit. Homo. n. solus iperatur: cætera sibi conciliata sunt. Iustitiæ autē dei cul tus ascribitur: quæ q̄ nō suscipit: hic a natura hoīs alienus uitā pecudū sub hūna specie uiuit. Cū uero a cæteris aīalibus hoc pene solo differamus: q̄ soli oīum diuinam uim po

Cicero

Philo
Socru
Pino

DE IRA DEI

testatēq; sentimus. In illis autē nullus sit intellectus dei; certe illud fieri nō pōt ut in hoc uel muta plus sapiāt: uel humana natura decipiat. Cū homini ob sapientiam & cūcta q; spirāt & omnis: rerū natura subiecta sit. Quare si rō: si uis hoīs hoc præcellit & superat ceteras aīantes q; solus notiam dei cupit apparet religionem nullo modo posse dissolui

Contra Lucrecium religionem subuertentem: & q; religio sit habēda Ca. viii

Issoluitur autem religio si credamus Lucrecio illa dicēti:

d Omnis enim per se diuina natura necesse est.

Immortalis æuo summa cū pace fruatur.

Semota a nostris oculis se iunctaq; longe. Nā priuata dolore omni priuata periculis ipsa suis pollēs opibus nil indigna nostri. Nec bene pro meritis capit nec tangitur ira. Quæ cū dicit utrū aliquē cultū deo putat esse tribuendum an euerit oēm religionem. Si enī deus nihil unq; boni tribuit si collētis obsequio nullā grām refert: qd tā uanū tā stultūq; tēpla ædificare rem familiarē minuire ut nihil assequamur. At enī naturā excellentē honorari oportet. Quis honos deberi potest nihil curāti & ingratos. An aliqua ratioe obstricti esse possumus ei qui nihil habeat cōe nobiscū. Deus igit Cicero si talis ē ut nulla gratia: nulla hominū caritate teneatur: ualeat. Quid enī facere ppitius homini pōt: quid cōtemptius dici potuit in deum. Valeat inq; id est abeat & recedat quando pdesse nulli pōt. Quod si negociū deus nec habeat: nec exhibet: cur nō ergo delinquamus quotiens hoīam cōsciētiā fallere licebit: ac leges publicas circūscribere. Vbicunq; nobis larendi occasio arriserit: auferamus aliena: uel sine cruore uel etiam sanguine si præter leges nihil est amplius qd colendū sit. Hæc dū sentit Lucretius: religionē funditus delet: qua sublata cūfusio ac turbatio uitæ sequitur. Qd si religio tolli non potest ut & sapientiam retineamus: qua cōsuiuita sit tutior: quomō religio ipsa sine metu tueri aut custodiri pōt. Qd n. nō metuitur: cōcēnitur: qd cōtēnit utiq; nō colitur. Ita sit ut religio: & maiestas: & honor: & metus constet. Metus autem nō est ubi nullus nascitur. Siue igitur gratiam deo: siue iram: siue utrūq; detraxeris: religionē tolli necesse ē: sine qua uita hominū stulticia: scelere: inmanitate cōpletur. Multū. n. refrænāt hoies conscientia: si credamus nos incōspectu dei uiuere: si nō tantū quæ gerimus uideri desuper: sed etiā q; cogitam⁹ aut loquimur: audiri ad eo putemus. At enī pdest id credere (ut quida putāt) nō ueritatis gratia: sed utilitate: quoniā leges cōsciētiā punire nō possunt. nisi aliquis desuper error ipediat ad cohibēda peccata. Falsa est igitur oīs religio: & diuinitas nulla ē. Sed a uiris prudentibus uniuersa cōfecta sūt: quo rectius innocētiusq; uiuatur. Magna & hæc materia q; pposuim⁹ aliēa questio ē. Sed q; necessaria icidit debet quis breuiter attigi.

Varias opiniones de mundi opificio & gubernatione enumerat. Ca. ix.

Vm sententiæ philosophorū prioris tēporis de prouidentia cōsensissēt: nec ulla esset dubitatio: quin mundus a deo & rōne esset instructus & ratioe regeatur.

Pythagoras,

Primus oīum Pitagoras extitit temporibus Socratis qui sibi diceret nō liquet utrū esset aliqua diuinitas nec ne. Quæ disputatio eius a deo impia & cōtra ueritatem: & religionē iudicata ē ut & ipsam Atheniensis expulerint suis finibus: & liberos eius in cōcione quibus hæc cōtinebātur exusserit. De cuius sentētia nō ē opus disputare q; nihil certi pnūciauit. Post hæc Socrates & audiior eius Plato: & q; de scola. Platonis tāq; riuuli diuersas i ptes profluxerunt: & p ipathatici in eadem fuere sententia quæ priores postea nero Epicurus deū quidē eē dixit: q; necesse sit eē aliquid in mūdo præstās & eximū: & beatū prouidentia tamē ullā. Itaq; mundum ipsum nec rōne ulla: nec arte: nec fabrica instructū. Sed naturā rerū quibusdā minutis seminibus & isecabilibus cōgloba

Socrates
Plato

LIBER VNVS

tam: Quo qd repugantius dici possit non video. Et. n. si est deus: utiq; providens est ut deus: nec aliter ei potest diuinitas attribui: nisi & praeterita teneat: & praesentia sciat & futura prospiciat. Cui igitur prouidentia sustulit: etiam deum negauit esse. Cui autem deum esse professus est: & prouidentia simul esse concessit. Alterum enim sine altero nec esse posset nec intelligi potest. Verum his postea temporibus quibus iam philosophia defloruerat: extitit alius quidam. Diagorasq; Diagoras dicitur ambobus quia nihil noui poterant reperire omnibus iam dictis & inuentis maluerunt contra atheos ueritatem id negare in quo priores uniuersi sine ambiguitate concesserant. Hi sunt qui tot seculis Dyrene & ingenii asserta: atque defensam prouidentiam calumniati sunt. Quid ergo utrum ne istos minus Theodorus & inermes philosophos ratione an uero ueritate praestantium uirorum reuelemus an potius utroque? Sed praeparandum est ne longius a materia deuagetur oratio.

Quod mundus deus prouidentia factus sit: & gubernetur.

Ca. x.

Vi uolunt diuina prouidentia factum esse aut principii inter se tenere coeuntibus dicitur esse coeuntibus: aut repete natura existisse. Natura uero (ut ait Stratō) Straton

habere in se uiginti & uiuendi: sed eam nec sensum habere ullum nec figuram ut

intelligamus omnia quasi sua sponte esse generata nullo artifice nec auctore. Vtrumque uanum & impossibile. Sed hoc euenit ignorantibus ueritatem ut quibus potius excogitent quid fecerint quam ratione deponant. Primum minuta illa semina quorum concursu totum esse mundum loquuntur: ubi aut unde sint quero: quis illa uidit unquam? quis sensit? quis audiuit? An solus Leucippus oculis habuit? solus mentem? Quid profecto solus omnium caecus: & excorsus fuit: qui ea loqueretur quae nec aeger quisquam delirare he dormiens posset somnari? Quattuor elementis constant omnia philosophi ueteres differebant. Ille nolluit: ne alienis uestigiis uideretur insistere. Sed ipsorum elementorum alia uoluit esse primordia: quae nec uideri possint nec tangi: nec ulla corporis parte sentiri. Tam minuta sunt inquit: ut nulla sit acies ferri tam subtilis: qua secari ac diuidi possint. Unde illis nomen imposuit atomorum. Sed occurrebat ei quod si una esset omnibus eademque natura: non posset res efficere diuersas tanta uarietate: quanta uidemus inesse mundo. Dixit ergo leuia esse: & aspera: & rotunda & angulata: & amata. Quanto melius fuerat tacere quam in uisum tam miserabiles: tam inanes habere ligula: & quidem uereor ne non minus delirant uideatur quam haec putet resellenda. Respondeamus tamen uelut aliqui dicunt. Si leuia sunt: & rotunda utique non possunt inuicem se apprehendere: ut aliquid corpus efficiat ut si quis milium ueluti unam coagmentationem constringere: leuitudo ipsa granorum in massam coire non sinat. Aspera inquit: & angulata sunt & hamata: ut possint cohaerere. Diuidua ergo & se capitilia sunt. Hamos. n. necesse est: & angulos eminere: ut possit amputari: ita quod amputari ac diuelli possit: & uideri poterit & teneri. Haec inquit per nane irrequietis motibus uolucant: & hac atque illuc ferunt: sicut pulueris minutias uidemus in sole cum per fenestram radios ac lumen miserit. Ex his arbores: & herbae: & fruges oriuntur: ex his aialia: & aqua & ignis: & uniuersa gignuntur: & rursum in eadem resoluuntur. Ferri hoc potest quam diu de rebus paruis agitat ex his etiam mundus completus est. Impleuit numerum praecipue isaniae ut nihil ulterius adici possit: sed inuenit tamen ille quid adderet. Quoniam est omne inquit infinitum nec potest quicquam uacare: necesse est ergo innumereabiles esse mundos. Quae tanta uis fuerat atomorum: ut moles tam inextimabiles ex tam minutis coglobarentur. Ac primum requiro quae sit istorum seminum: uel ratio uel origo. Si. n. ex illis sunt omnia ipsa igitur unde esse dicemus quae natura tantam copiam ad efficiendos innumerabiles mundos subministrat: Sed concedamus: ut impune de mundis delirauerit: de hoc loquimur in quo sumus: & quem uidemus. Ait omnia indiuiduis corpusculis fieri: si hoc ita esset: nulla res unquam ui

DE IRA DEI

generis semine indigeret: sine ouis halites nasceret: at oua sine partu. Itē cætera uiuētia si ne coitu arbores & quæ gignūt e terra ppria semina nō haberēt: q̄ nos quotidie tractamus & serim⁹. Cur ex frumēto seges nascit: & rursus ex segete frumētū: Deniq; atomorū coitio & cōglobatio efficeret oīa in aere uniuersa cōcrescerēt: siqdem per inane atomi uolūtāt: cur sine terra: sine radicib⁹: sine hūore: sine semine nō herbe: nō arbor: nō fruges oriri aut generari possunt: Vnde apparet nihil ex atomis fieri: quādo qdē unaquæq; res habet ppriā certāq; naturam suū semen: suam legē ab exordio datā. Deniq; Lucretius quasi oblitus atomorum quos assererat: ut redargueret eos: qui dicūt ex nihilo fieri oīa his argumentis usus est: quæ contra ipsum ualere. sic enim dixit.

Nā si de nihilo fierēt ex oibus rebus: Omne genus nasci posset: nil semine egeret;
 Item postea Nil igitur fieri de nihilo posse putandum est.
 Semine quādo opus est reb⁹ quo quæq; creatæ Aeris i teneras possint pferri auras.
 Quis nūc putat habuisse cerebrū: cū hæc diceret nec uideret sibi esse cōtraria: Nihil, nā paratos fieri exinde apparetq; semine cuiusq; rei certū est: nisi forte ignis & aquæ naturā ex atomis eē credemus. Quid q; durissimi rigoris materiæ si ictu uehementiore collidant ignis excutit: Nā in ferro aut silice atomi latēt. Quis inclusit: aut cur sua sponte emicāt: aut quō semina ignis in materia frigidissima pmanere potuerūt? Omitto silicē ac ferrum. Orbē uitreū pleatū aquæ si tenueris in sole: de lumine qd' ab aqua refulget: ignis accendit: eē in darissimo frigore. Nū ē in aqua ignē esse credendū est: atqui de sole ignis ne æstate qdē accēdi pōt. Si cæra inhalaueris: uel si uapor leuis aliqd attigerit aut crustā marmoris: aut laminā paulatim p minutissimos rores aqua concreuit. Itē de halitu terræ aut maris nebula existitq; aut dispersa humefacit quicqd texerit: aut collecta in arduos mōtes in sublimē uēto rapta: stipatur in nubē atq; hymbres maximos deicit. Vbi ergo dicimus liquores natos esse: Nū in uapore: nū in halitu nū in uento. Atqui nihil pōt cōsistere in eo quod nec tangitur nec uidet. Quid ergo de aialibus loquar: in quorū corporibus nihil sine rōne: sine ordine: sine utilitate: sine specie figuratū uidem⁹? Adeo ut solertissima & diligentissima oīum partiū mēbrorūq; descriptio casum ac fortunā depellat. Sed putēs arctus & ossa: & neruos: & sanguinē de atomis posse concretere. Quid sensus: cogitatio: memoria: ingeniu: quibus seminibus coaugumētari possunt: minutissimis inqt. Sunt ergo alia maiora. Quō igit' insecabilia? Deniq; si ex inuisibilibus sint quæ rident: cur igitur nō uidet. Sed siue inuisibilia quæ sunt in homine cōsideret: siue Intactibilia q̄ ueniūt sub aspectū rōne utraq; cōstare q̄s nō uidet? Quō ergo sine rōne coeūtia possunt aliqd efficere rōnale: Vidēus. n. nihil esse in omni mundo: qd' nō habeat in se maximā mirabilēq; rationē. Quæ q̄ supra hominis sensum & ingeniu est: cui rectius q̄ diuinæ prouidentia tribuēda est. an si simulachrū hoīs & statuā rō & ars fingit: ipsū hominē de frustis temere cōcurrētibus fieri putabimus? Et qd simile ueritatis in ficto: cū sumū & excellēs artificiū nihil aliud nisi umbrā & extrēa corporis liniamēta possit imitari: Nū potuit humana solertia dare operi suo aut motū aliquē: aut sensum. Omitto sensum uidēdi: audiēdi: odorādi: cæterorūq; mēbrorū: uel apparentiū: uel atentiū mirabiles utilitatēs. Quis artifex potuit aut cor hoīs: aut uocē: aut ipsam fabricare sapientiā. Quisq; ne igit' sanus existimat: qd' hō rōne & cōsilio facere nō possit: id cōcursu atomorū passim cohærentiū pfici potuisse? Vides in quæ deliramēta inciderūt dū nolūt effectiōnē curāq; rerū deo dare. Cōcedamus tamen his ut ex atomis fiant quæ terrena sunt: nū etiā cælestia? Deos aiut incorruptos: æternos: beatos esse: solisq; dat immanitatē: ne cōcursu atomorū cōcreti eē uideant. Si. n. deos quoq; ex illis cōstituisse

LIBER VNVS

dissipabiles fierent seminibus aliquando resolutis atque in naturam suam reuertentibus. Ergo si
 est aliquid quod atomi non effecerint: cur non cetera eodem modo intelligamus? Sed quaero
 antequam mundum primordia ista generarent: cur sibi diu habitaculum non edificauerunt? Vide li-
 cet nisi atomi coissent caelumque fecissent: adhuc diu per medium iacere penderet. Quo igitur consi-
 lio: qua ratione de confuso acervo se atomi congregauerunt: ut ex aliis in serius terram conglaba-
 rent: caelum desuper tenderetur: tanta siderum uarietate distinctum: ut nihil unquam excogitari pos-
 sit ornatus. Tanta ergo quae uideat & talia: potest existimare nullo effecta esse consilio: nulla per
 uidentia: nulla ratione diuina: sed ex atomis subtilibus exiguis concreta esse tanta miracula.
 Nonne prodigio simile est aut natum esse hominem quae haec diceret: aut extitisse quae crederent: ut
 Democritum: quae auditor eius fuit: uel Epicurum in quem uanitas omnis de Leucippi fonte perflu-
 xit. At, n. (sicut alii dicunt) natura mundus effectus est quae sensu & figura caret. Hoc ue-
 ro multo est absurdus. Si natura mundum fecit: consilio & ratione fecerit necesse est. Is enim fa-
 cit aliquid: quae aut uoluntatem faciendi habet: aut scientiam. Si caret sensu ac figura quomodo potest
 ab ea fieri: quod & sensum habeat & figuram? Nisi forte quae arbitretur naturam aialinam fabrica-
 tam subtile a non sentiente formari animarumque potuisse: aut istam caeli speciem tam prouidentem ad
 utilitates uiuentium temperatam: uescio quo casu: sine conditore: sine artifice subito extitisse.
 Siquid inquit est Chrysippus quod efficiat ea: quae homo licet ratione sit praeditus: facere non possit
 id perfectum est maius: & fortius: & sapientius homine. Homo autem non potest facere caelestia: ergo il-
 lud quod haec efficiet uel effecerit: superat hominem arte: consilio: prudentia: potestate. Quis
 igitur potest esse nisi deus? Natura uero quam ueluti mater esse rerum putat: si mentem non habet
 nihil efficiet unquam: nihil molietur. Vbi, n. non est cogitatio: nec motus est ullus: nec efficacia
 Si autem consilio utitur ad incipiendum aliquid ratione ad disponendum: arte ad efficiendum: uirtute ad
 consummandum: potestate ad rigendum & continendum: cur natura potius quam deus nominetur?
 Aut si concursus atomorum uel carere mente natura ea quae uidemus effecit: quomodo cur face-
 re caelum potuerit: & in urbem aut domum non potuerit: cur mentes marmoris fecerit: colu-
 nas & simulacra non fecerit? At qui non potuerat atomi etiam ad haec efficienda concurrere: si
 quidem nullam positionem relinquunt: quam non experiant. Nam de natura quae mentem non habet
 non est mirandum: quae haec facere oblita sit. Quid ergo est? Vtique deus cum inchoaret hoc opus
 mundi: quo nihil potest esse nec dispositum ad ordinem: nec aptius ad utilitatem: nec ornatissimum
 ad pulchritudinem: nec maius ad mollem: quae fieri ab homine non potuerat fecit: in qui-
 bus et hominem ipsum cui particulam de sua sapientia dedit: & instruxit eum ratione quantum fragili-
 tas terrena capiebat: ut ipse sibi efficeret: quae in usus suos essent necessaria. Si uero in hu-
 ius mundi (ut ita dixerim) republica nulla prouidentia est: quae regat: nullus deus quae ad-
 ministret: nec oio sensus ullus in hac rerum natura pollet. Vnde igitur mens humana
 tam sollers: tam intelligens orta esse credetur. Si, n. corpus hominis ex humo factum est un-
 de homo nomen accepit: Aius ergo qui sapit: rector est corporis: cui membra obsequuntur
 tanquam regi & impatori: quae nec aspici: nec comprehendere potest: non potuit ad hominem nisi a sapiente
 natura peruenire. Sed sicut omne corpus mens & aius gubernat: ita & mundum deus. Nec enim
 uerisimile est: ut minora & humilia regimen habeat maiora & summa non habeat. Denique
 M. Cicero in thufculanis & in consolatione: Aiorum inquit nulla in terris origo inueniri potest M. Cic.
 Nihil est inquam animis mixtum atque concretum: aut quod ex terra natum atque factum esse uideat
 nihilque humidum quod aut flabile: aut igneum. His, n. naturis nihil interest: quod uim memoriae
 mentis cogitationis habeat: quo & praeterita teneat: & futura prouideat: & complecti pos-
 sit praesentia: quae sola diuina sunt. Nec et inueniuntur unquam unde ad hominem uenire pos-
 sint: nisi a deo. Exceptis igitur duobus tribusue calumniatoribus uanis: cum constet

DE IRA DEI

diuina puidētia mūdū regi sicut & factus ē: nec sit qsq̄ qui Diagoræ Theodoriq; sententiā: uel Leucippi inane cōmētū: uel Democriti Epicurūq; leuitatē præferre audeat auctoritati uel illorū septē priorū: q̄ sūt appellati sapiētes: uel Pythagoræ: uel Socratis Platonis: cæterorūq; philosophorū: q̄ esse puidētiā iudicauerūt. Falsa igit̄ est illa snia: q̄ putant terrores ac metus gratia religionē a sapiētibus istitūtā quo se hoies impīi a peccatis abstinere: quod si uerū sit: ergo derisi ab antiq; sapientibus sumus: quod si fallendi nostri atq; a deo totius generis humani cā commentati sunt religionem: sapientes igitur nō fuerūt: q̄ i sapiēte nō cadit mendaciū. Si fuerit sapientes: quæ tanta lælicitas mentiēdi: ut nō mō indoctos: sed Platonē quoq; ac Socratē fallerēt: & Pythagorā: Zenonē: Aristotelē maximarū sectarū principes tā facile deluderēt. Est igit̄ diuina puidētia ut senserunt hi hoies: quos noīaui cuius ui ac ptate oīa q̄ uidemus: & facta sunt: & regunt. Nec. n. tāta rerū magnitudo: tāta dispositio: tāta in seruandis ordinibus temporibusq; cōstantia: aut olim potuit sine prouido artifice oriri: aut cōstare tot seculis sine incola potētī: aut in ppetuū gubernari sine pito: ac sine rectore: qd' rō ipsa declarat. Quicquid est enī qd' habet rōnē: rōne sit ortū necesse est. Ratio at̄ sentientis sapientisq; natura: nihil aliud pōt esse q̄ deus. Mūdus at̄ qm̄ rationem habet qua & regit̄ & cōstat ergo a deo factus est. Quod si est conditor rectorq; mūdi deus: recte igit̄ ac uere religio constituta est. Auctori. n. rerum parentiq; cōi honos ueneratioq; debetur.

Vtrū unus dei an pluriū deorū puidētia mūdus regat̄ & constet. Ca. xi.

Voniā constitit de puidētia: sequit̄ ut doceāus utrū ne multotū esse credēda sit an potius unius. Satis (ut opinor) ostendimus in nr̄is institutionibus deos multos esse nō posse: q̄ diuina uis ac ptas si distribuatur in plures diminuit ut q̄ & mortalis est. Si uero mortalis nō est: nec minui nec diuidi pōt. Deus igit̄ unus est quo uis & ptas cōsumata est: nec minui pōt nec augeri. Si at̄ sunt multi: dū habent singuli: potestatis aliqd ac numinis: summa ipsa decreuit nec potuerūt singuli habere totū qd' est cōe cū pluribus unicuiq; tātū deerit: quātū cæteri possidebūt. Nō possunt igit̄ in hoc mūdo multi esse rectores: nec in una domo multi dñi nec in nauī una multi gubernatores: nec in armento aut grege duces multi: nec in uno regimē multi reges. Sed ne in caelo quidem multi soles esse potuerūt: sicut ne animæ plures in uno corpore: adeo in unitate natura uniuersa consentit. Quod si mundum.

Spiritus intus alit: totaq; ifusa p artus Mēs agit molē: & magno se corpē miscet. Apparet testimonio poetæ unū esse mūdi habitatorē deū. Siqdē corpus oē nisi ab una mēte incolit: regiq; nō pōt. Oē igit̄ diuinā ptatē necesse est in uno esse cuius noctu & impio regatur oīa: & iō tātus est ab hoīe nō possit aut uerbis enarrari: aut sensibus astimari. Vñ igitur ad hoies opinio multorū deorū psuasione puenit. Nimirū in oēs q̄ coluntur: ut dū hoies fuerūt: & idē primi ac maximi reges: sed eos ad uirtutē q̄ pauerant hominū generi: diuinis honoribus affectos esse post mortē aut ob beneficia & inuenta: q̄bus humanā uitā excoluerāt: immortalitē memoriā cōsecutos q̄ ignorat. Nec tm̄ mares: sed & scēminas. Quod cū uetustissimi Græciæ scriptores: quos illi theologos nūcupant: tū ēt Romani græcos secuti & imitari docent: quorū præcipue Euhemerus ac noīster Ennius: q̄ eorū oīum natales: cōiugia pgenies: impia: res gestas: obitus: simulacra demonstrāt. Et secutus eos Tullius tertio de natura deorū libro dissoluit publicas religiones: sed tm̄ uerā quā ignorabat: nec ipse nec alius qsq̄ potuit indicere. A deo & ipse testatus est falsum quidem apparere ueritatem tm̄ latere. Vtinā inqt tam facile uera inuenire possem: q̄ falsa conuincere. Quod quidem nō dissimulanter: ut Academicus sed uere

Euhemerus
Ennius
Tullius

LIBER VNVS

atq; ex animi sententia proclamauit: quia ueritas humanis sensibus erui non potest: quod assequi ualuit humana prouidentia: id assecutus est: ut falsa detegeret. Quicquid enim fictum & com mentitium: quia nulla ratione subnixum ad: facile dissoluitur. Vnus est igitur princeps & ori go rerum deus: sicut Plato in Timeo & sensit & docuit: cuius maiestatem tantam esse decla rat: ut nec mente comprehendi: nec lingua exprimi possit. Idem testatur Hermes: quem Cicero ait in numero deorum apud Aegyptios haberi: eum scilicet qui ob uirtuti multarumque rerum sci entiam Trismegistus nominatus: & erat non modo Platone: uerum Pythagora septemque illis sapie tibus longe antiquior. Apud Xenophontem Socrates disputans ait formam dei non oportere con quiri. Et Plato in legum libris: Quid omnino sit deus non esse quare reddi: quia nec ueniri possit: nec enarrari. Pythagoras quoque unum deum confitetur: dicens incorporale esse mentem: quae poem re rum naturam diffusa & interita: uitalis sensum cunctis aiantibus tribuat. Antisthenes autem in physico unum esse naturale deum dixit: quibus gentes & urbes suos habeant populares. Eadem fere & Aristoteles cum suis peripateticis: & Zeno cum suis stoicis. Logum enim singulorum sententias ex eo qui licet diuersis nominibus sint abusi: ad unam tantam partem quae mundum regeret: concur rerunt: Sed tamen summum deum cum philosophis: & poetis: & ipsi denique quae deos colunt: saepe fateantur: de cultu tamen & honoribus eius nemo unquam requisit: nemo differuit ea scilicet persuasione: quae semper beneficium incorruptumque credentes: nec irasci eum cuiquam: nec ullo cul tu indigere arbitrabantur: adeo religio esse non potest: ubi metus nullus est.

Plato
Hermes
Trismegi
stus
Socrates
apud
Xenopho
tem
pythago
ras
antisthe
nes
aristo.
Zeno

Quod religio sit: & hominis non sit.

Ca. xii

Nunc quoniam respondimus impiam quorundam detestabilemque prouidentiam uel potius amicitiam redeamus ad propositum. Diximus religione sublata: nec sapientiam teneri posse: nec iustitiam: dum diuinitatis intellectus quo differimus a beluis: in hinc solo reperiat iustitia: qua nisi cupiditates nostras deus quae falli non potest: coercuerit: scelerateque impietate ui ueremus. Spectari ergo actus nostros a deo: non modo ad utilitatem communi uitae attinet: sed etiam ad ueritatem: quia religione iustitiaque detracta: uel ad stultitiam pecudum amissa rationis de uolumur: uel ad bestiarum immanitatem: imo uero amplius: siquidem bestiae sui generis animalibus parcunt. Quid erit in homine truculentius: quod imitius si deo metu superiore: uim legum aut fallere potuerit: aut contemere? Timor igitur dei solus est: qui custodit hominum iter in so cietatem: per quem uita ipsa sustinetur: munitur: gubernatur. His autem timor aufertur: si fuerit hominis pro suum quae irae sit expers deus: quem moueri & indignari non modo cum iniusta fuerit communi utili tas: sed et ratio ipsa & ueritas persuadet. Rursus nobis ad superiora redeundum est: ut quae do cuimus a deo factum esse mundum: doceamus quare sit effectus.

Quod omnia tam bona quam mala hominis gratia facta sunt.

Ca. xiii.

Incosideret aliquis uniuersam mundi administrationem: intelliget profecto quae uera sit sen tentia stoicorum: quae autem nostra causa mundum esse constructum. Omnia enim quibus constat: quaeque generat ex se mundus: ad utilitatem hominis accommodata sunt. Homo utitur igni ad usum ca lesfaciendum & luminis: & coquendum ciborum: ferrumque fabricandi. Utitur fortibus ad potum: & ad lauacra: fluminibus ad agros irrigandos terminandasque regiones. Utitur terra ad percipiendam frugum ubertatem: collibus ad conseruanda uineta: montibus ad usum arborum atque lignorum. Utitur mari non solum ad conuertentiam & copias ex longinquis regionibus ferendas: uerum et ad uber tatem omnis generis piscium. Quod si his elementis utitur: quibus est proximus: non est dubium quoniam & caelo: quoniam & caelestium rerum officia ad fertilitatem terrae ex qua uiuimus: temperata sunt Sol irrequietis cursibus & spatiis inaequalibus: orbem annuos conficit: & aut orientis diem: per mit ad laborem: aut occidens noctem supducit ad quietem: & tamen abscissu longinquo ad meridie: tamen accessu propius ad septentrionem: hyemis & aestatis uicissitudines facit: ut & hybernis hu

DE IRA DEI

moribus ac pruinis in ubertate terra pigrescat: & aestiuis caloribus ut uel herbida fruges maturitate durent: uel quae sunt in humidis: incocta & serue facta mitescant. Luna quoque nocturni temporis gubernatrix: & amissi ac recepti luminis uicibus menstrua spacia moderat: & caecas tenebris horribis noctes fulgore suae claritatis illustrat: ut aestiua itinera: & expeditiones: & opera sine labore ac molestia confici possint. Si quidem.

Nocte leues melius stipulae: nocte arida prata

Todet. Astra etiam caetera uel ortu: uel occasu suo certis stationibus oportunitates temporum subministrat: Sed & nauigijs quominus errabundo cursu per immensum uagent regimen praebet: cum ea rite gubernator obseruat: ad portum: destinati litoris peruenitur. Veterum spiritu attrahunt nubes: ut fata libris irrigent: ut uites fatibus: arbuta pomis exuberent. Et haec per orbem uicibus exhibent: ne desit aliquando quo uita hominum sustineatur. Vt, n. caeteras aiantes eadem terra nutrit: & eiusdem sortu est muta pascunt. Nunc est mortuum causa deus laborauit. Minime. Quia sunt rationis expertia. Sed intelligimus & ipsa eodem modo ad usum hominum a deo facta partim ad uestitum: partim ad operis auxilia: ut clarum sit diuina prouidentia rerum & copiarum abundantia hominum uitam instruere atque ornare uoluisse: ob eamque causam & aerem uolucibus: & mare piscibus: & terram quadrupedibus impleuit. Sed academi contra stoicos differentes solent querere cur si deus omnia hominum causa fecerit: et multa contraria & inimica: & pestifera nobis repiant tam in mari quam in terra. Quod stoici ueritatem non respicientes ineptissime reppulerunt. Aiunt, n. multa esse in gignentibus & in numero animalium: quorum late ac utilitas: sed eam processu temporum inueniri: sicut iam plura prioribus saeculis incognita necessitas & usus inuenierit: Quae tamen utilitas potest in muribus: in blattis in serpentes respiri: quae homini molesta & prouidiosa sunt. An medicina in his aliquid latet: Quae si inueniret aliquando nepe aduersus mala: cum id illi quod est omnino malum. Viperam ferunt exstam in cineremque dilapsam: mereri eiusdem bestiae morsui. Quamto melius fuerat ea prius non esse: quam remedium contra se ab ea ipsa desiderari: Breuius igitur ac uerius respondere potuerunt in hunc modum Deus conformasset hominem ueluti simulacrum suum: quod erat officium summum: inspirauit ei sapientiam soli: ut omnia imperio ac ditioni suae subiugaret: omnibusque mundi commodis uteretur. Proposuit tamen ei & bona & mala: quia sapientiam dedit: cuius onus ratio in discernendis malis ac bonis posita est. Non potest enim quisquam eligere meliora: & scire quod bonum sit: nisi fiat simul reuicere ac uitare quae mala sunt. Inuicem enim sibi alterutrum conexa sunt: ut sublato alterutro: utrumque sit tolli necesse. Propositis igitur bonis malisque: cum demum opus suum peragat sapientia: eadem bonum appetit ad utilitatem: malum reuicere ad salutem. Ergo sicut bona innumerabilia data sunt homini quibus frui posset: sic etiam mala quae cauere. Nam si malum nullum sit periculumque: nihil denique quod laedere hominem possit: tollitur omnis materia sapientiae: nec erit homini necessaria. Positis enim tantummodo in conspectu bonis: quid opus est cogitatione: intellectu: scientia: ratione: Quocumque porrexerit manum: id naturae aptum & commodum sit: ut si quis uelit apparatusissimam cenam infantibus qui nondum sapiant apponere: utique id appetent singuli: quo unumquodque aut impetus: aut fames: aut etiam calus attraxerit: & quicquid sumpserit: id illis erit utile ac salubre. Quid igitur nocebit eos si cuti sunt permanere: & semper infantes ac nescios esse rerum: Si autem admisceas uel amara: uel inutilia: uel etiam uenenata: decipiuntur utique per ignorantiam boni ac mali nisi accedat his sapientia: puer quam habeant malorum reiectionem bonorumque delectum. Vides ergo magis propter mala opus bonis esse sapientiam: quae nisi fuisset proposita: rationale animal non essemus: Quod si haec ratio uera est: quam stoici posuerunt: dissoluitur etiam argumentum illud Epicuri. Deus inquit aut uult tollere mala: & non potest

LIBER VNVS

aut pōt & nō uult: aut neq; uult neq; potest: aut & uult & pōt. Si uult & nō pōt ibe-
 cillis ē: qđ in deū non cadit. Si pōt & nō uult: inuidus qđ æque alienū a deo. Si neq; uult
 neq; pōt: & inuidus & imbecillus ē: ideoq; neq; deus. Si & uult pōt: qđ solū deo conue-
 nic: unde ergo sunt mala? Aut cur illa non tollit? Scio plerof p̄ philosophorū q; puidētī
 am defendant: hoc argumēto deturbari solere: & inuitos pene adigi: ut deū nihil cura-
 re fateant. qđ maxime quærit Epicurus. Sed nos ratione p̄specta: formidolosum hoc
 argumētū facile dissoluimus. Deus, n. pōt q̄cqd uelit: & ibecillitas uel inuidia ī deo nul-
 la est pōt igit̄ mala tollere: sed nō uult: nec iō tamē inuidus. Iccirco, n. non tollit: q̄a &
 sapiētīā (sicut docui) simul tribuit: & plus boni ac iucunditatis ī sapiētīā q̄ ī malis mo-
 lestiā. Sapiētīa etiā facit ut deū cognoscamus: & p̄ eā cognitionē immortalitatē asse-
 mur qđ ē summū bonū. Itaq; nisi prius malū agnouerimus: nec bonū poterimus agno-
 scere. Sed hoc nō uidit Epicurus nec alius quisq;: si collāt mala: tolli pariter sapiētīam:
 nec ulla ī homine uirtutis remanere uestigia: cuius rō sustinēda & superāda malorum
 acerbitate consistit. Itaq; p̄p̄ exiguū cōpendiam sublatorū malorū maximo: & ueros
 & p̄prio nobis bono careamus. Cōstat igit̄ oīa p̄p̄ hominē p̄posita tā mala q̄ ēt bona.

Cur deus fecerit hominem.

Cap. xiiii.

Equitur ut ostendam cur fecerit hominē ipsum deus. Sicut mūdū p̄pter ho-
 minē machinatus est ita ipsum p̄p̄ se tāq; diuini tēpli antistitē: spectatorū ope-
 rū rerūq; celestīū. Solus est enim: q; sentiēs capaxq; rōnis itelligere possit de-
 um: q; opera eius admirari uirtutē potest atq; p̄spicere. Iccirco enī cōsilio: mēte prudē-
 tia instructus ē. Ideo solus p̄ter ceteras animātes rectus corpore ac statu factus ē: ut ad
 cōtēplationē parētis sui excitatus eē uideat. Ideo sermonē solus accēpit: ac linguā co-
 gitationis interpretē: ut enarrare maiestātē domini sui possit. Postremo iccirco ei cūcta
 subiecta sunt: ut factori atq; artifici deo eēt ipse subiectus. Si ergo deus hominē suum
 uoluit eē cultorē: ideoq; illi tātū honoris attribuit: ut rerū oīum dominaret: utiq; iu-
 stissimū ē: deū uidelicet eū q; tāta p̄stititit: amare hominē: q; sit nobiscū diuini iuris so-
 cietate cōiūctus. Nec, n. fas est cultorē dei a dei cultore uiolari. Vnde intelligit̄ religio-
 nis ac iustitiæ causa esse hominem figuratum: cuius rei testis est. M. Tullius in libris
 de legibus ita dicens: sed omnium quæ in doctorum hominum disputatione uersant:
 nihil ē profecto præstabilius: q; plaue itelligi nos ad iustitiā esse natos. Quod si est
 uerissimū: deus ergo uult omnes homines esse iustos: id est deum & hominē caros ha-
 bere deum scilicet honorare tanquam patrem: hominem diligere uelut fratrem. In his
 enim duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut deum non agnoscit: aut homini
 nocet: iniuste & contra naturam suam uiuit: & hoc modo irrumpit institutam legem-
 q; diuinam.

Vnde ad hominem peccata perteniāt:

Ca. xv.

Te fortasse quærat aliq; unde ad hoīem peccata puenerūt: atq; q̄ prauitas di-
 uini instituti regulam ad peiora detorserit: ut cū sit ad iustitiā genitus: opa-
 tamē efficiat iniusta. Iā sup̄ius explanauī simul deū proposuisse bonū ac ma-
 lū: & bonū quidē diligerē: ac malū qđ huic repugnat odisse. Sed ideo malū præmisisse
 ut & bonū emicaret: qđ alterū sine altero (sicut sæpe docui) itelligimus cōstare non
 posse. Deniq; ipsum mūdū ex duobus elemētis repugnantibus & inuicem copulatis
 esse cōcretū: igneo & humido: nec potuisse lucē fieri: nisi & tenebræ fuissent: q̄a nec su-
 peram pōt esse sine infero: nec oriens sine occidente: nec calidum sine frigido: nec mol-
 le sine duro. Sic & nos ex duobus æque repugnantibus cōpacti sumus: aīa & corpo-

DE IRA D I

re: quorū alterū cælo, ascribit̃: q̃a tenue ē & tractabile: alterū terræ q̃a cōprehensibile ē
 Alterū solidū & æternū ē: alterū fragile atq; mortale. Ergo alteri bonū adhaeret alteri
 malū. Alteri lux: uita: iustitia: Alteri tenebrę mors: iniustitia. Hic extitit i hoib; nature
 suæ deprauatio: ut eēt necesse cōstitui legē: q̃ possent & uitiā phiberi & uirtutis officia
 ipari. Cū igit̃ sint i rebus hūanis bona & mala: quorū rōnē declarauī necesse ē ad utrā
 q; ptē moueri deū: & ad gratiā cū iustā fieri uideri: & ad irā cū cernit iniusta. Sed occur
 rit nob̃ s̃ Epicurus ac dicit: Si etiā deo lætitiæ affectus ad gratiā: & odii ad irā necesse
 ē hēat & timorē: & libidinē: & cupiditatē cæteros affect; q; sūt i becillitatis hūanæ. Nō
 ē necesse ut timeat q; irascit̃: aut mœreat q; gaudet: deniq; iracūdi minus timidi sūt: &
 natura læti minus mœrer̃. Quia opus ē de hūanis affectib; dicere: q; b; fragilitas nra
 succūbit: Cōsiderēus diuinā necessitatē. Nolo. n. naturā dicere: q; a deus nūq; credidit̃ na
 tus. Timoris affectus hēt i hoie materiā: i deo n̄ hēt. Hō q; multis casib; piculib; sub
 iectus ē: metuit ne q; uis maior existat q; illū uerberet: spoliēt laceret: affligat: interimat
 de; at̃ i quē nec egestas: nec iūria: nec dolet: nec mors cadit tere nullo pacto pōt quia
 nihil ē qd̃ ei uī possit i ferre: itē libidinis rō i hoie māifesta ē. Nā q; fragilis & moralis ē
 effectus: necesse fuit altrū sexū diuersūq; cōstituit: cuius pmixtione soboles effici pos
 set: ad cōtinēdā generis ppetuitatē. Hæc autē libido i deo locū nō hēt quid & fragilitas:
 & iterit̃ ab eo alien; ē: nec ulla ē apd̃ eū scēmia: cui; possit cōpulatiōe gaudē nec suc
 cessio ne indiget q; semp futur; ē. Eadē de inuidiā & cupiditate dici possūt q; certis mani
 festib; de causis i hoī cadūt: i deū nullo mō. At uero & gratia: & ira: & miseratio hēt
 i deo materiā: recteq; illis utit̃ sūma illa & singularis potestas ad rerum cōseruatōem

Quæ materia sit in deo miserationis gratiæ uel iræ.

Cap. xvi:

Vx̃it̃ q; sp̃iā q; sit ista materia: primū accidētib; malis afflict̃ hoies ad deū ple
 q; rūq; cōfugiūt: mitigāt obsecrāt: credētes eū posse ab his iuriis ppulsar̃. Hēt igit̃
 cām miserādi nec. n. tā imicis ē hoīum cōtēptor: ut auxiliū laborātib; deneget
 Irē plurimi q; bus psuasū ē deo placere iustitiā eūq; q; sit domin; ac parēs oīum uenerāt
 cū p̃cibus assiduis ac frequētib; uotis dona & sacrificia offerūt nomē eius laudib; ple
 quūt: iustis ac bonis opibus demereri eū laborātes. Ergo ē pp̃ qd̃ deus & possit & de
 beat gratificari. Nā si nihil ē tā cōueniens deo: q; beneficentia nihil at̃ tā alienū q; ut si
 i gratus necesse ē ut officiis optimorū sancteq; uiuētū prestet aliqd̃ ac uicē reddat ne
 sabeat i grati culpā: q; ē et hoī criminosa. Cōtra at̃ sūt alii facinorosi & nefarii: qui libi
 dinibus oīa puluāt: cædibus uexent: fraudēt: rapiāt: peierent: nec cōsanguineis nec pa
 rētib; p̃cāt: leges & ipsū et deū negligāt. Hēt igit̃ ira in deo materiā: nō est. n. fas eū
 cū talia fieri uideat: nō moueri & insurgere ad ultionē sceleratorū & pestiferos nocen
 tesq; delere ut bonis oībus cōsulat. Adeo & in ipsa ira i ē gratificatio: Inania ergo & fal
 sa repiūt argumēta uel corū q; cū irasci deū uolūt gratificari uolūt q; a ne hoc quidam
 fieri sine ira pōt: uel eorum qui nullū ai motū eē i deo putāt. Et quia sūt aliq; affectus
 q; nō cadūt i deū: ut libido: timor: auaritia: mœror: inuidiā: oī p̃sus affectus eū uacare
 dixerūt. His. n. uacat quia uitiōrū affectus sūt: eos at̃ qui sūt uirtutis. i. ira malos: cari
 tas i bonos: miseratio i afflictos: quoniā diuina ptāte sūt digna: pp̃rios & iustos & ue
 ros hēt. Quæ p̃fecto nisi hēat: hūana uita turbabit̃ atq; ad tātā cōfusiōnē deueniet sta
 tus rerū ut cōtēptis supatib; legibus sola regnet audaciā: ut nemo deniq; tutas eē pos
 sit: nisi q; uiribus p̃ualeat: itaq; q; si cōi latrociniō terra oīs depopulabit̃. Nūc uero qm̃ &
 mali p̃cēnā & hōi grām: & afflict̃ opē spāt: & uirtutib; loc; & scelera rariora sūt. At. n
 plerūq; & scelerati faciliores sūt: & boni miseriore: & iusti ab iniustis impune uexāt

LIBER VNVS

Considerabimus postea cur ista fiant. Interim de ira explicemus an sit aliqua in deo
utrū nihil curet omnino: nec moueatur ad ea quæ impie geruntur.

Quod deus administrat mūdū: & regit hoīum actus. Et p̄ cōsequēs irascit̄. *Ca. xviii.*

Eus inqt Epicurus nihil curat: nullam igit̄ habet pt̄atem. Curare. n. necesse
d ē eū: q̄ hēt potestātē: uel si hēt & nō utit̄: quæ tāta est cā: ut ei nō dicā nostrū
genus: sed ē mundus ipse sit uilis. Ideo inqt corruptus ē ac beatus: q̄a semp
getus. Cur ergo: ministratio tantarū rerū cessit: si hæc a deo negligāt quæ uidemus
rōne summa gubernari: Aut quietus esse quo potest qui uiuit & sentit: Nā quietus aut
sūni res est aut mortis: sed nec somnus habet getē. Nā cū soporati sumus: corpus qdē
quiescit: animus autē irrequietus agitat̄: imagines sibi quas cernat: effingit: ut natura
lē suū motū exerceat uarietate uisorū: auocatq; se fallis dū mēbra saturent̄ ac uigorē
capiāt de quiete. Quis igitur sempiterna solius mortis est. Si autē mors deum nō atti
git: deus igitur nunq̄ quietus est. Dei uero actio quæ potest esse: nisi mūdi administra
tio. Si uero mundi curam gerit: curat igitur hominū uitā deus: ac singulorū actus ani
maduertit: eosq; sapiētes: ac bonos eē desiderat. Hæc ē nolūtas dei: hæc diuina lex: quā
qui sequitur: qui obseruat: deo carus est. Necesse est igitur ut ira moueatur aduersus
eum qui hāc æternā diuināq; legē aut uiolauerit: aut spreuerit: si nocet alicui deus: iā
bonus nō ē. Nō exiguo fallūt errore: q̄ censurā siue humanā: siue diuinā acerbitalis
noīe ifamāt putātes nocētē dici oportere: q̄ nocētes afficit pœna. Quod si est: nocētes
igit̄ leges habemus quæ peccātibus supplicia sanxerūt: nocētes iudices q̄ scelere conui
ctos pœna capitis afficiūt. Quod si & lex iusta est: quæ & nocenti tribuit qd̄ meret̄ &
iudex integer ac bonus dicit̄: cū malefacta uindicat. Bonorū. n. salutē custodit: q̄ ma
los punit: ergo & deus cū malis obest: nocens nō est ipse est aut nocens: qui aut inocē
ti nocet: aut nocenti parcit: aut pluribus noceat. Licet quærere ab his qui deū faciunt
imobilē. Si quis hēt rē: domū: familiā: seruiq; eius cōtēnētes patiētā domini oīa eius
suaserint ipsi bonis eius fruātur ipsos familia eius honoret. Dominus autē cōtemnatur
ab omnibus derideatur relinquat̄: utrū ne sapiēs: eē possit q̄ cōtumelias non uindictet:
suisq; rebus eos perfrui patiat̄: in quos habeat pt̄atem. Quæ tanta in quoq; pōt patien
tia repiri: si tamen patientia noīanda est: & nō stupor qdē isensibilis. Sed facile est ferre
contemptū. Quid si fiant illa quæ a Cicerone dicūtur. Etenim quero siq; pater famili
as liberis suis a seruo interfectis: uxore occisa: incensa domo: supplicium de seruo nunq̄
accerrimū sumpserit: utrū is clemens ac misericors an ihūanus & crudelissimus eē ui
deat. Quod si eiulmōi facinoribus ignoscere crudelitatis est potius q̄ pietatis nō ē er
go uirtutis in deo: ad ea q̄ iniuste fiūt nō cōmoueri. Nā mūdus tanq̄ dei domus ē: & ho
mines tāq; serui: q̄bus si ludibrio sit nomē eius: q̄lis aut q̄ta patientia ē ut honoribus
suis cedat: praua & iniq̄ fieri uideat & nō idigne: qd̄ ppriū & naturale eē: cui pecca
ta nō placeāt. Irasci ergo rōnis ē: auferūt licētā: qd̄ utiq; iuste sapiēterq; fit. Sed stoi
ci nō uiderūt eē discrimē: recti & prauit̄: eē iram iustam & iniustam: & q̄a medellā rei nō
iuenibāt: uoluerūt eā penitus excidere Peripathetici uero nō excidēdā sed tēpandā eē di
xerūt q̄b̄ i sexto libro institutionū satis respōdim̄. Nescisse aut̄ philosophos q̄ rō eēt iræ
apparet ex diffinitōib̄ eorū quas Seneca enumerauit i libris: quos de ira cūposuit ira ē
igt̄ cupiditas uicē dæ iuriæ. alii (ut ait possidonius) cupiditas puniēdi eius: a quo re
iniq; putes læsū. Quidā ita definiērūt. ira ē icitatio ai ad nocendū ei q̄ aut nocuit aut
nocere uoluit: Aristotelis definitio nō multū a nostra abest. Ait enī iram esse cupida
tem doloris reprehendi. Hæc est ira de qua superius diximus quæ etiam mutis inest.

Possidoni
us

Quid sit
ira

DE IRA DEI

In homine uero cohibenda ē: ne ad aliquid maximū profiliat p̄ furorē. Hæc in deo esse nō potest: quia illesibilis est: in homine autē quia fragilis est: inuenitur. Inurit. n. læsio dolorē: & dolor facit ultionis cupiditatē: Vbi est ergo illa ira aduersus delinquentes: q̄ utiq; nō est cupiditas ultionis: quia nō præcedit iniuria: nō dico de his qui aduersus leges peccant: quibus & si iudex sine crimine irasci potest. Fingamus tamen eum sedato animo esse debere: cum subiicit p̄cna nocētē: quia legum sit minister nō animi aut potestatis suæ. Sic enim uolunt qui iram conāt̄ euellere: sed de his potissimū dico: qui sunt nostræ potestatis: ut serui: liberi: cōiuges: & discipuli: quos cū delinquere uideamus incitamus ad coercendum: necesse est enī bono ac iusto displicere quæ praua sūt cui malū displicet: mouetur cū id fieri uidet. Ergo surgimus ad uindictā: nō quia læsi sumus: sed ut disciplina seruet̄ mores corrigantur: licētia cōprimat̄: Hæc est ira iusta quæ sicut in homine necessaria est ad prauitatis correctionē: sic utiq; in deo a quo ad hominem peruenit exemplum: nam sicuti nos potestati nostræ subiectos coercere debemus: ita etiam peccata uniuersorum deus coercere debet: quod ut faciat: irascatur: necesse est: quia naturale est bono ad alterius peccatum moueri & incitari ergo definire debuerunt. Ira est motus animi ad coercenda peccata insurgentis: nam definitio Ciceronis: ira ē libido ulciscēdi: nō multū a superioribus distat. Irā at̄ quā possumus uel furorē: uel iracundiā nominare: hæc nō in hoīe q̄dem debet esse quæ tota uitiosa est. Ira uero quæ ad correctionē uitiorū pertinet: nec hoī adimi debet: nec deo potest: quia & utilis ē rebus humanis: & necessaria.

Quod sine ira peccata non corriguntur.

Cap. xviii.

Vid opus ē inquit ira: cū sine hoc affectū peccata corrigi possint: At qui nullus ē: qui peccatorē possit uidere tāq̄lle. Possit fortasse qui legibus præsidet q̄a facinus non sub oculis eius admittitur moueri aduersus eum qui p̄t̄ in oēs inueniri. Cumq; detectum facinus in lucē uenerit: iam nō sua sed legū sentētia utitur: p̄t̄ concedi ut sine ira faciat: habet. n. quod sequat̄. Nos certe cū domi peccatur a nostris siue id cernimus siue sentimus: indignari necesse est. Ipse enī peccati aspectus indignus ē. Nā qui non mouetur omnino: aut p̄bat delicta quod est turpius & iniustus: aut molestiā castigādi fugit quā sedatus animus & quietus mēs aspernatur ac renuit nisi stimulauerit. Qui autē commouetur tā int̄pestiua leuitate uel sapius q̄ necesse est uel etiā semp̄ ignoscit: is plane & illorum uitam p̄dit quorū audaciam nutrit ad facinora maiora & sibi ipsi æternam molestiarū materiā subministrat. Vitiosa est ergo in peccatis iræ suæ cohibitio. Laudatur Archyta Tarētinus: qui cum i agro corrupta esse omnia cōperisset: uillici sui culpam redarguēs: Miserū te inquit: quem iā uerberibus necassem: nisi iratus essem. Vnicū hoc exemplū temperatiōis putant: sed auctoritate ducti non uident q̄ inepta & locutus fuerit: & fecerit. Nam (sicut ait Plato) nemo prudēs punit: q̄a peccatū ē: sed ne peccet: Apparet q̄ malū uir sapiēs. p̄posuerit exemplum Si enim senserint serui dominū sæuire cum nō irascitur suum: tum peccari cū irascitur non peccabūt utiq; leuiter ne uerberentur. Sed q̄tum potuerint grauissime: ut stomachum eius incitent atq; impune discedant. Ego uero laudare: si cum fuisset iratus: dedisset iræ suæ spaciū: ut residente p̄ interuallum t̄pis animi timore haberet modū castigatio. Non ergo p̄pter iræ magnitudinē donanda erat p̄cna: sed differenda: ne aut peccanti maiore iusto dolorem iureret: aut castiganti furorē nūc uero quæ tandē æquitas: aut quæ sapiētia ē: ut aliquis ob exiguū dolorē puniatur: at ob maximū nō puniatur. Quod si naturā rerū causatq; didicisset nunquā tā iportunā cōtinentiā p̄teret:

LIBER VNVS

ut unq̄ seruus iratū sibi fuisse dominū gratulet. Nā sicut corpus humanū deus multis & uariis sensibus ad usum uitæ necessariis instruxit; sic & aīo uarios attribuit affectus: q̄ bus uitæ rō cōstaret; ut libidinē pducēdæ grā sobolis dedit; sic irā cohibēdorū cā delictorū: Verū tū q̄ nesciūt fines bonorū ac malorū sicut libidine atunt ad corruptelas & ad uoluptates; sic irā & affectū ad nocēdū; dū his quos odio hēt; irascūt et paribus; aut et sup̄iorib⁹. Hic quotidie ad maxima facinora p̄silit; hic traxerū saxe nascūt. Esset igit̄ laudā⁹ Archytas; si eū alicui ciui & pari faciēti sibi iniuriā fuisset iratus; respicisset se tamē; & patiētia furoris ipetū mitigasset. Hæc sui cohibitiō gloriosa ē; qua cōpescit aliqd̄ iminēs magnū malū. Seruorū at̄ filiorūq; peccata nō coercere peccatū ē. Euadēt enī ad maius malū p̄ ipunitatē; hic nō cohibēda ira; sed etiā; si iacet; excitāda ē. Quod autē de hoīe dicimus; sed et de deo; q̄ hoīem similit̄ sui fecit. Omitto de figura dei dicit̄ q̄ stoici negāt hīe ullā siue aīa deū & igēs alia materia nascit̄ si eos coarguere uelimus; de aīo tantū si deo subiacet cogitare sapere; intelligere; p̄uidere; præstare. Ex oibus aut̄ animalibus hō solus hoc hēt. Ergo ad dei similitudinē factus ē. Sed iō p̄cedit in uiriū; q̄ de terrena fragilitate p̄mixtus; nō pōt id qd̄ a deo sumpsit; incorruptū p̄rūq; seruare; nisi ab eodē deo iustitiæ præceptis imbuatur.

Quod homo ex corpore uitia; & ex anima uirtutes habeat. Et q̄ cum uelit deus hoīes uirtutes bonos; eorum uitiis irascitur.

Ed quoniā cōpactus est (ut diximus) e duobus; aīo & corpore; altero; uirtutes i altero uitia cōtinēt; & ipugnāt inuicē. Aī. n. bona q̄ sūt i cōtinēdis libidinib⁹ cōtraria sūt corpori; & corporis bona quæ sūt i oī genere uoluptatū; inimica sunt aīo. Sed si uirtus animi repugnauerit uoluptatibus easq; compresserit; erit uere deo similis. Vnde apparet aīam hoīs q̄ uirtutē diuinā capit; nō esse mortalē. Sed discrimen illud ē qd̄ cū uirtus habeat amaritudinē; & sit dulcis illecebra uoluptatis; uincunt plurimi & abstrahūtur ad suauitatē. Hi uero q̄ se corpori rebusq; terrenis addixerunt premūt in terrā; nec assequi possunt diuini numinis gratiam; quia se uitiarum labibus inquinauerūt. Qui aut̄ deo secuti eiq; parētes corporis desideria cōtēpserint; & uirtutē præferētes uoluptatibus innocentia iustitiāq; seruauerint; hos deus ut sui similes recognoscit. Cur igit̄ sanctissimā legē posuerit; uelitq; uniuersos innocētes ac beneficos esse; pōt ne nō irasci; cū uidet cōtēnni legē suā; abūci uirtutē appeti uoluptatē? Quod si est mūdi administrator; sicut esse debet; nō utiq; cōtēnnit id; qd̄ est in omni mūdo uel maximū. Si est p̄uidus (ut oportet) de⁹; cōsulit utiq; generi humano; quo sit uita nostra & copiosior; & melior; & tutior. Si est pater; ac deus uniuersorū; certe & uirtutibus hominū delectat; & uitiis cōmoret; ergo & iustos diligit; & impios odit. Odio inq̄t op⁹ nō est; semel. n. statuit bonis p̄miū; & malis p̄cā. Quod si aliqd̄ iuste innocēterq; uiuat; & idē nec colat; nec cūret oīno; ut Aristoteles ceteris philosophorū; cedit ne huic punet? Quod cū legi dei obtēperauerit; ipsū tamē spreuit; ē igit̄ aliqd̄ p̄ qd̄ deus possit irasci; tanq̄ fiducia integritatis aduersus eū rebellādi. Si huic pōt irasci p̄pter sup̄biam cur nō magis peccatori q̄ legē cū ipso pariter latore cōtēpserit; iudex peccatis ueniā dare nō pōt; q̄a uolūratū seruit alienę de⁹ at̄ pōt; q̄a ē legis suæ ipse disceptator & iudex; quā cū poneret; uō ademittit sibi omnem ptātem; sed habet ignoscendī licentiam.

Quod malorū fælicitas iræ dei nō cōtra dicat. Et q̄ si deus aparentissimus. Ca. xx.

I pōt igit̄ irasci; cur ergo inq̄t; aliqs & q̄ peccāt sæpe fælices sūt; & qui p̄ie uiuūt sæpe miserī? Quia fugitiui & abdicati libere uiuunt; & qui sub disciplina patris aut domini sūt; strictius & frugalius. Virtus. n. per mala & p̄ba & cō

DE IRA DEI

stat uicia per uoluptate: nec tamē ille qui peccat: sperare debet perpetuam impunitatē
 quia nulla est perpetua fœlicitas. Sed scilicet ultima semper.
 Expectanda dies hoī est: dicitur beatus Ante obitū nemo: supremaq; funera debet.
 Ut ait poeta nō insanus. Exitus est q; arguit fœlicitatem: & nemo iudiciū dei pōt nec ui
 uis effugere: nec mortuus. Habet enī potestātē & uiuos p̄cipitare de summo. & mor
 tuos æternis afficere cruciatibus. Immo iqt si irascit deus statim debuit uindicare: & p
 merito quēq; punire. At enī si id faceret: nemo superesset. Nullus ē enī q; nihil peccet: &
 multa sunt q; ad peccādū irritēt. Aetas: uolētia: egestas: occasio: premiū. Adeo subie
 cta est peccato fragilitas carnis qua inducti sumus: ut nisi huic necessitati deus parcer
 ret: nimum fortasse pauci uiuerent: propter hanc causam patiētissimus est: & iram suā
 cōtinet. Nā quia perfecta est in eo uirtus necesse ē patientiā quoq; eius esse pfectā quæ
 & ipsa uirtus est. Quā multi ex peccatoribus iusti posterius effecti sunt: ex malis boni
 & ex improbis cōtinētes. Quā multi i prima ætate turpes & oīum iudicio damnati: post
 modū tamē laudabiles extiterūt: qd utiq; nō fieret: si oē peccatū pœna sequerēt. Leges
 publicæ manifestos reos dānant: sed plurimi sunt quorū peccata occultāt: plurimi q;
 delatorē cōprimūt ac p̄cibus aut p̄miis: plurimi q; iudicia eludunt p gratiā uel potētiā
 Quod si eos oēs q; humanā pœnā effugiūt: cēsurā diuinā dānaret: eēt homo aut rarus:
 aut nullus i terra. Dēiq; uel una illa cā delēdi generis humani iusta eēt potuisset: q; hoīes
 cōtēpto deo uiuo terrenis fragilibusq; signētis honorē diuinū tāq; cœlestibus deserūt
 adorātes opa hūanis digitis laborata. Cūq; illos deus artifex ore sublimi statu recto si
 guaros: ad cōtēplationē cœli & notitiā dei excitauerit: curuare sed ad terrā maluerūt pe
 cudū mō. Humilis. n. & curuus: & p̄nus ē: qui ab aspectu cœli deiq; patris aduersus
 terrā q; calcare debuerat. i. de terra ficta & formāta uenerāt. In tāta igit̄ impietate hoīum
 tātisq; peccatis id assequit̄ patiētia dei: ut se ipi hoies dānatis uitæ prioris erroribus cor
 rigāt. Deniq; & boni sūt iustiq; multi: & abiectis terrenis cultibus: maiestātē dei singu
 laris cognoscūt. Sed cū maxima & utilissima sit dei patiētia: tamē quis sero noxios pu
 nit: nec patitur longius procedere: cum eos inemendabiles esse peruiderit.

Si deus irascitur: cur hominem irasci prohibuit? Ca. xxi.
 Vperest uua & extrema quæstio. Nā dixerit fortasse q; sp̄iā adeo nō irasci deū:
 ut & i p̄ceptis hoīem irasci ueret. Possē dicere q; ira hoīs refrenāda fuerit: q;
 iniuste sæpe irascit̄: & præsentē habet motū: q; t̄p̄alis est. Itaq; ne fierēt ea q; faciūt p
 irā: & humiles: & mediocres: & magni reges tēperari debuit furor eius: & comprimi
 ne mētis ipios aliqd̄ inexpiable facinus admitteret. Deus aut̄ & nō ad præsens irascit̄:
 & q; æternus est pfectaq; uirtutis: nunq; nisi merito irascit̄. Sed tamē nō ita res se ha
 bet. Nā si oīno phiberet irasci: ipse quodāmō reprehēlor opificii sui fuisset: q; in pri
 cipio irā iecori hoīs ididisset: siq; dē credit̄ causam hūius cōmotionis in humore fellis cō
 tineri. Nō igit̄ totū phibet irasci: q; is effectus necesario datus est: Sed phibet in ira
 pmanere. Ira enī mortaliū debet esse mortalis: nā si maneat: cōfirmāt̄ inimicitia ad per
 niciē sempiternā. Deinde rursus cū irasci q; dē: sed tamen nō peccare præcepit: nō utiq;
 euellit irā radicitus sed tēperauit: ut i oī castigatione modū ac iusticiā teneremus qui
 ergo irasci nos iubet: ipse utiq; irascit̄: qui placari celerius præcepit: est utiq; ipse placa
 bilis. Ea n. præcepit: quæ sunt iusta: & reb; utilia cōibus. Sed q; dixerā nō esse irā dei
 t̄p̄alē: sicut hoīs q; p̄sentanea cōmotiōe seruescit: nec facile regere se pōt ppter fragili
 tatē itelligere debem; q; sit æternus deus: irāq; eius in æternū m̄are sed rursus q;
 uirtute sit maxima prædit; in potestate habere irā suā: nec ab ea regis: sed ipsum illā quē

admodū uelit moderari: qđ utiq; nō repugnat superiori. Nā si prorsus immortalis fuisset: ira eius nō esset satisfactioni aut gratiæ post delictū locus: cū ipse hoies ante solis occasū recōciliari iubeat. Sed ira diuina in æternū manet aduersus eos: q; peccāt in æternū. Itaq; deus nō thure: nō hostia: non p̄ciosis muneribus: quæ oia sunt corruptibilia: sed moriū emēdatione placat: & qui peccare desinit: irā dei mortalē facit. Idcirco, n. non ad præsens noxiū quēq; punit ut habeat hō repiscēdi sui salutem.

Epilogus & iduciō auctoritatū Sibyllæ Erythrææ ad irā dei pbandā. Ca. xxii.

Aec habui q̄ de ira dei dicerē Donate carissime: ut scires quēadmodū refelle

h res eos: q; deū faciūt immobilē. Restat more Ciceronis utamur epilogo ad porā dū sicut ille in thufculanis de morte disserēs fecit. Ita nos in hoc ope testimo nia diuina: qbus credi possit adhibere debemus: ut illorū p̄suasione reuicamus: q; sine ira deū esse credētes: dissoluūt oēm religionē: sine qua (ut ostēdimus): aut immanitate b̄aluis: aut stultitiā pecudibus aequamur. In sola, n. religione, i. in dei sūmi notiōe sapiētiā ē. Prophetæ uniuersi diuino sp̄ritu repleti: nihil aliud q̄ de gratia dei erga iustos & de ira eius aduersus ipios loquūt: quorū testimōia nobis qđē satis sūt. Verū his quoniā nō credūt isti q; sapiētiā capillis & habitu iactāt: rōne quoq; & argumētis fuerāt a nobis refellēdi. Sic, n. p̄postere agit: ut humana diuinis tribuāt auctoritatē: cū potius humanis diuina debuerint. Quæ uic sane omittamus: ne nihil apud istos agamus & i finitū materia p̄cedat. Ea igit̄ quæramus testimonia: qbus illi possint aut credere: aut certe nō repugnare. Sibyllas plurimi & maximi auctores tradiderūt: græcorū Aristarchus & Apollodorus Erythræus: nostrorū Varro & Fenestella. Hi oēs præcipuā & nobile præter ceteras Erythræā fuisse cōmemorāt. Apollodorus quidem: ut de cui ac populari sua gloriaret̄. Fenestella uero ēt legatos Erythræas a senatu esse missos refert ut huius Sibyllæ carmina romā deportarentur: & ea consules Curio & Octauius in capitolio quod tunc erat curante. Qu. Catullo restitutum: p̄ponenda curarent. Apud hanc de summo & conditore rerum deo huiusmodi uersus reperiuntur.

Aristar-
chus
Appollo
dorus
Varro
Fenestel
la

αφάρτος κτιστος αιωνιος ταιθερα ναιων
τοις τακακοις τακακων προφερων οσολυ μειζονα μιστον
τοις δεκακοις αλικοι θεολογη και θυμονευειρων. i. incorruptibilis & condi-
tor æternus: i aere habitās: bonis bonū p̄ferēs iustis multo maiorem mercedē: iniustis
autem & malis iram & furorem excitans. Rursus alio loco enumerans quibus maxi-
me facinoribus incitetur deus: hæc retulit.

φευγε δελατρειασ τανομουσ θειοζοντι λατρευε
μοιχε ιαστεφυλασσε και αρρενοσ ακρι τον ευνην
γιανη γενεαν σαιλων τρεφε μη εφονευε
και γαρ αθανατος κεχολωσεται οσ κεν αμαρτη. Idest fuge sceleratas religiones
& uiuo deo serui: ab adulterio te abstine & masculi p̄mixtione praua: p̄pria generatio
ne crea & ne occidas. His, n. deus immortalis irascit: q; hæc agūt: indignat̄ ergo aduersus
peccatores. Auctoritatibus aliarū Sibyllarū irā dei probar. Cap. xxiii.

Erum quia plures (ut ostendi) Sibyllæ a doctissimis auctoribus fuisse tradū
tur unius testimōiū satis nō sit ad cōfirmādā sicut itēdim̄ ueritatē. Cū meæ
qđē uolumina: quibus romanorū facta cōscripta sunt: in arcanis habentur.

Cæteratū tamen fere oīum libelli: quo minus i usu sunt oibus non utant̄. Ex quibus
alia denunciāns uniuersis gentibus irā dei ob impietate hominum: hoc modo exorsa est
ερχομενησ οργησ μεγαλησ επικοσμον απαθη

DE IRA DEI

εσχατονεϊς αιωνα θεον μνηματα φερμ
 μαςι προφητευσ ασ ακαταπολινη σνθροποισι. i. Veniet ira magna sup mu
 du dei pnuciationes enarras oib hoibus iurbis pphetas. Alia quoq per indignatio
 ne dei aduersus iniustos cataclismu priore saeculo factu ee dixit: ut malitia generis hu
 mai extiguere: εξου μνησαντος εσουρανιοιο θεη ακαι ανθρωποισ ινασσα
 σι γηρκαλυ ψεθαλασσα αυταισι πολε εσσι κατακλυσ μοιο ραγειτο. i.
 Ex quo irascete caelesti deo ipsas ciuitates cu hoibus cuctis & terra mare coopuit dilu
 uio rupto. simili mo dflagatione postea futura uaticinata e q iuripietas hoium dlea
 και ποτε την οργην θεον ουκετι πραυνοητα αλλεξε μφριοητα και εξολουοντα
 γενναν ανθρωπαν μαςαν οπεμ ωρις μου περτουζ. Vn apd nasone d loue ita dē

Naso

Esse quoq in fatis reminiscitur affore tempus

Quo mare: quo tellus: corruptaq; regia caeli.

Ardeat: & mundi moles operosa laboret:

Quod tunc fiat necesse e: cu honor & cultus dei sumi apud hoies iterierit. Eade tn pla
 cari eu pccnitētia factoru & si emēdatōe cōtestas hac addidit αλλεαπκαυη μεταθεσ
 θε φροτοιδημηδε προστορυνη παντοιν αγαυθεθεον μεγαρ. Oēs ergo hoies
 trāsferte uos: neq; ad irā ducite deū magnū. Itē paulo post ουκολεσει ωσανσειδεπα
 λιν χολονεπαν απαντεστε υσεφε εινπερ ιουμω ενιφρεστινασκησγητε: Neq;
 pdet: ira at parcat: cu oēs pietate ex mēte picipiatis. Deide alia Sibylla caelestiu terre
 noruq; genitorē diligē oportere denūciat: ne ad pdendos hoies indignatio eius infurgat.

μησοτεθυμοθεισ τεος αφιτοστ εξαλοεση πανγενιοσ αυθρωσων φιοσον
 και φυλοναναιδεσ. λεις τεργειν γερε τηρα θεον σοφονεοντα. Ne forte iratus i
 corruptibilis deus oē genus hoium pdat: uitā tribuēs iprobā. Oportet n. genitorē de
 um amari: q; plenus e & sapiēs. Ex his apparet uanas ee rōnes philosophorū: q; deū pu
 tāc sine: & iter caeteras laudes ei i id ponūt: qd e cōtra ipsā maiestātē. Regnū hoc iperū
 umq; terrenū nisi metus custodiat: soluit. Aufer irā regū: nō mō nemo ei parabit: sed et
 de fastigio picipitabit: imo uero cuilibet humili eripe hūc effectū. Quis eū nō spolia
 bit: q; nō deridebit: q; nō afficiet iniuria: ita nec idumēta: nec sedē: nec uictū poterit ha
 bere: aliis q; qd habuerit diripiētibus: nedū putemus caelestis ipiū maiestātē sine ira &
 metu posse cōsistere. Apollo Milesius de Iudeorū religiōe cōsultus: respōso hoc ididit:

apollo

Milesius

ηδετεον φασιληα γαι γεννητηραπ ροπαντων νοντρεμεται γαγια και ουρανοσ
 τηδε ταλασσα τάρταροι τε μυχοι και γαιμονεστ αωοφρηττους. i. Regē at
 & genitorē ante oia: quē terra cōtremiscit: cælūq; & mare: & latebra tartarea: & da
 mones abhorrescūt. Si tamē lenis est: q; philosophū uolūt: quō ad nutū eius nō mō da
 mōes & mistri tādē potestatis: sed et cælū: & terra & rerū natura ois cōtremiscit. Si enī
 null' alteri seruit nisi coactus: oē igi iperū metu cōstat: Metus at p irā. Nā si non mo
 ueat q; aduersus parere nolētē: nec cogi poterit ad obseqū. Cōsulat unusq; q; affectus
 suos: iā itelliget neminē posse sine ira & castigatiōe ipio subiugari. Vbi uero ira n fuerit
 ipiū quoq; n erit. Deus at hēt ipiū: ergo & irā q; cōstat imperiū: habeat necesse est.

Concludit deū amādū: uerē dū: honorificādū: & metueadū. Ca. xxiiii.

Vapropter nemo uaniloquētia philosophorū inductus: ad cōtentū se deū
 q; diat: qd e maximū nefas. Debemus hūc oēs & amare: q; pater e: & uereri q;
 dominus: & honorificare q; beneficus: & metuere q; seuerus utraq; psona i eo
 uenerabilis. Quis salua pietate nō diligat animae suae parētē? Aut quis ipune contēnat
 eū: qui rerū dominator habeat in oēs uerā & aeternā ptātem? Si patre cōside res: ortū nō

bis ad lucē qua fruimur: subministrat: per illū uiuimus: p̄ illū in hospitium huius mundi intrauimus. Si deū cogites: ille nos i numerabilibus copiis alit: ille sustentat: i huius domo habitamus: huius familia sumus: & si minus obsequēs q̄ decebat: minusq; q̄ officiosa domini & parentis imortalia merita poscebāt: tamē plurimū p̄ficat ad ueniā cōse-
quendā: si cultū eius notionēq; teneāus: si abiectis humilibus terrenisq; tā rebus q̄ bonis: caelestia & diuina sempiterna meditemur. Quod ut facere possimus: deus nobis se quēdus est: deus adorāndus: quoniā in eo est materia rerū: & rō uirtutū: & fons honorū
Quid enī deo aut potētia maius ē: aut rōne p̄fectus: aut claritate luculētius? Qui quoniā nos ad sapiētia genuit: ad iustitia p̄ creauit: nō est fas hoīem relicto deo sensus ac uita datore: terrenis fragilibusq; famulari: aut quarendis tēporalibus bonis inharētē ab inocētia & pietate discedere. Nō faciūt beatū uiciosae ac mortifere uoluptates: non opulentia libidinū incitatrix: nō inanis ambitio: nō caduci honores: quibus illaqueatus animus humanus & corpori mācipatus: aeterna morte dānat: sed inocētia sola: sola iustitia cuius laegitima & digna merces est immortalitas: quā statuit a principio deus sanctis & icorruptis mētibus: quae se a uitiis & ab omni labe terrena integras uiolataq; cōseruat. Huius praxmii caelestis ac sempiterni p̄cipis eē nō possunt: q̄ fraudibus: rapinis circūscriptionibus cōsciētia suā polluerūt: q̄q; iniuriis hoīum nefariis cōmissis: eluibiles sibi maculas imiserūt. Proinde uniuersos oportet: q̄ sapiētes: q̄ hoīes merito dici uolunt: fragilia cōtēnere: terrena calcare: humilia despiciere: ut possint cū deo beatissima necessitudine copulari. Auferat impietas: discordia: dissensionē: q̄ turbulētā ac pestiferā sopiant: q̄bus humanae societates & publici foederis diuina cōiunctio irrumpitur: dirimit: dissipat. Quātū possumus boni ac beneficii esse meditemur. Siqd nobis opum: siqd sapientia copiatū: nō uoluptati unius: sed multorū salutū ipartiat. Voluptas .n. tā mortalis ē q̄ corpus: cui exhibet ministeriū. Iustitia uero & beneficētia tā imortales q̄ mēs & aīa q̄ bonis opibus similitudinē dei assequit. Sit nobis deus nō in tēplis: sed i corde nostro cōsecratus. Destructibilia sunt oīa q̄ manu fiūt: mūdemus hoc tēplum qd nō fumo: nō puluere: sed malis cogitationibus sordidat: qd nō exreis ardentibus: sed claritate ac luce sapiētiae illuminat. In quo si semp deū crediderimus esse praxsentē: ei diuinitatis potētia ita uiuemus: ut & ppitiū sp̄ humanus: & unq; uereamur iratū:

Lactātiū Firmiani de opificio dei uel forthatione hoīs liber ad Demetrianū auditorē suū.

Prooemium in quo narrat cur hoc opus assumpserit.

Capit.

Vam minime sim getus etiā summis necessitatibus ex hoc libello poteris existimare: quē ad te rudibus pene uerbis prout igeniū mediocritas tulit: Demetriane p̄scripsi: ut & quotidianū studiū meū nosse: & nō deessem tibi p̄ceptor ēt nūc: sed honestioris rei meliorisq; doctrinae. Nā si re i litteris nihil aliud q̄ linguā instructibus auditorē facis strenuū p̄bui-
sti: q̄to magis in his ueris & ad uitā p̄tinētibus docilior eē debebis: apud quē nūc p̄fiteor nulla necessitate uel rei: uel t̄pis impediri: quominus aliqd excudā: quo philosophi nostrae sectae quā tuemur: instructiores doctioresq; i posterū siāt: quīs nūc male audiāt: castigeturq; uulgo: q; aliter q̄ sapiētibus cōuenit: uiuāt: & uitia sub obtētū noīs calēt: q; bus aut mederi oportuit: aut ea p̄fus effugere: ut beatū atq; incorruptū sapiētiae nomē: uita ipsa cū p̄ceptis cōgruētē p̄staret. Ergo tamē ut nos ipsos simul & ceteros instructuā: nullū laborē recuso: Neq; .n. possum obliuisci mei tū p̄fertim cū maxime op̄ sit minimissime: sic ne tu qdē tui: ut spero & opto: Nē licet te publicae rei necessitas a ueris &